

معرفی کتاب

«تدبیر الحبالی و الأطفال و الصبیان» تألیفی در قرن چهارم هجری قمری

اثر احمد بن محمد بن یحیی البلدی

محمدرضا رجب‌نژاد^{الف}، نسرين محمدی^{ب*}

^{الف} گروه تاریخ علوم پزشکی، مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی-طب اسلامی و مکمل، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران
^ب دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران

چکیده

سابقه و هدف: توجه به کودک و کودکی از معدود موضوع‌هایی است که دانشمندان، پزشکان و رهبران مختلف بر آن اتفاق نظر دارند و تأکید می‌کنند که جوامع خواهان پیشرفت، باید به کودک توجهی ویژه داشته باشند تا عضوی صالح در میان آن‌ها باشد. کتاب «تدبیر الحبالی و الأطفال» کامل‌ترین و بهترین کتاب درباره طب و بهداشت اطفال تا سال‌ها پس از دوره رنسانس محسوب می‌شود. بازناسی کتاب‌ها و آثار علمی گذشتگان به‌ویژه دوره تمدن اسلامی، از ضروری‌ترین وظایف مراکز علمی دانشگاهی است که کتاب «تدبیر الحبالی و الأطفال» با این هدف بازناسی می‌شود.

مواد و روش‌ها: مقاله حاضر یک مطالعه تحقیقی توصیفی است که با روش کتابخانه‌ای براساس نسخه چاپی کتاب «تدبیر الحبالی و الأطفال» و ترجمه فارسی آن، انجام شده است.

یافته‌ها: کتاب «تدبیر الحبالی و الأطفال» تنها اثر دانشمندی به نام احمد البلدی در قرن چهارم هجری قمری است. این کتاب در موارد زیادی با پزشکی رایج، قرابت و تطابق دارد و موضوع‌های مربوط به طب و بهداشت مادر، نوزاد و کودک را در بر دارد که حاصل نظرات پزشکان متقدم و معاصر البلدی و نتایج تجربه‌های علمی اوست. کتاب، سه مقاله و ۱۶۶ باب دارد و در سال ۱۳۹۲ هجری شمسی ترجمه شده است. برخی موضوع‌های مطرح در این اثر شامل تدبیر بارداری، زایمان، مزاج جنین، شیر مادر و اصلاح آن، مراحل رشد و تکامل کودک، تغذیه، ورزش و دهها موضوع دیگر می‌شود.

نتیجه‌گیری: کتاب «تدبیر الحبالی و الأطفال» منبع ارزشمندی برای طب بارداری، زایمان، نوزاد و کودک است.

تاریخ دریافت: بهمن ۱۳۹۹
تاریخ پذیرش: خرداد ۱۴۰۰

کلیدواژه‌ها: کودک، مادر، تاریخ پزشکی

مقدمه:

دور و نزدیک فرد بر روی آن بنا می‌شود و هر ملت و امتی که می‌خواهد جایگاه رفیعی در حال و آینده داشته باشد، باید کودکان خود را سالم و صحیح بار آورد (۱). از این رو با توجه به جایگاه کودک، شناسایی و معرفی آثار و منابع مرتبط، اقدامی ارزشمند خواهد بود.

کتاب «تدبیر الحبالی و الأطفال و الصبیان» توسط احمد البلدی در قرن چهارم هجری قمری و با موضوع طب و بهداشت نوزاد و کودک، به شیوه‌ای نگاشته شده است که در بسیاری از موارد با پزشکی رایج، قرابت و در پاره‌ای از موارد

کودک عبارت است از اندوخته‌ای که نسل فعلی، او را به نسل‌های آینده تقدیم می‌دارد؛ پس لازم است جوامعی که خواهان جایگاه والایی برای خود هستند، به کودک توجه ویژه داشته باشند و از او مراقبت ممتاز کنند تا عضو صالحی در میان آنان باشد. توجه به کودک و کودکی از معدود موضوع‌هایی است که دانشمندان، پزشکان و رهبران با گرایش‌ها و فلسفه‌های گوناگون در گذشته و حال بر آن اتفاق نظر دارند و تأکید می‌کنند که کودکی ستون محکمی بوده و هست و آینده

با آن تطابق دارد (۱).

این کتاب چکیده نظرات پزشکان گذشته و معاصر البلدی و نتایج آزمایش‌ها و تجربه‌های علمی او را دربردارد و در عین حال گسترده‌ترین، کامل‌ترین و بهترین کتاب درباره پزشکی اطفال تا سال‌ها پس از دوره رنسانس به‌شمار می‌رود؛ زیرا رساله «فی طب الأطفال» رازی که نخستین کتاب در طب اطفال است، فاقد مطالبی چون مراقبت از جنین طی بارداری یا پس از زایمان و مسئله تربیت و آموزش کودک است (۱). همچنین احمدبن محمد طبری در کتاب «المعالجات البقراطیه» و ابن جزار قیروانی در کتاب «سیاسة الصبیان و تدبیرهم» و عریب قرطبی در کتاب «خلق الجنین و تدبیر الحبالی و المولودین» با آنکه مطالب خوبی را درباره چگونگی مراقبت از کودک، شیرخوار و تربیتش آورده‌اند، اما کامل نیستند و کتاب البلدی از جهات گوناگون به این موضوع‌ها پرداخته است (۱). تصور این‌که کتابی با این نظم و محتوا در زمانی مربوط به بیش از یک‌هزار سال قبل تألیف شده باشد، هم انسان را به فکر و تأمل جدی در این مهم جلب می‌کند و هم مسئولیت‌آفرین است، تا به یاری پروردگار با معرفی کتابی که تا کنون موردبازشناسی قرار نگرفته است، شاهد پژوهش‌های بعدی روی آن و نیز بازیابی صدها اثر گمنام مشابه باشیم.

بازشناسی کتاب‌ها و آثار علمی گذشتگان، به‌ویژه دوره تمدن اسلامی، بررسی دیدگاه‌ها و اندیشه‌های آنان و بومی‌کردن علوم، به‌ویژه در مبحث طب از ضروری‌ترین وظایف مراکز علمی و دانشگاهی است؛ از این رو کتاب تدبیر الحبالی و الأطفال با موضوع مهم طب و بهداشت مادر و کودک، بازشناسی می‌شود.

مواد و روش‌ها:

مقاله حاضر تحقیقی توصیفی است که به روش کتابخانه‌ای براساس نسخه چاپی کتاب تدبیر الحبالی و الأطفال (نشر: مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل، دانشگاه علوم پزشکی ایران) و ترجمه فارسی آن با عنوان حفظ سلامتی و درمان بیماری‌های زنان باردار، نوزادان و کودکان (۱)،

(۲)، مورد مطالعه قرار گرفته است و ضمن رعایت اصل امانت‌داری، توصیف می‌شود.

یافته‌ها:

معرفی نویسنده

ابوالعباس احمدبن محمدبن یحیی البلدی، از دانشمندان قرن چهارم هجری و از پزشکان مسلمان (۱) و به‌احتمال شیعی (به‌دلیل تمایل به فاطمیون که شیعی بودند) است. سال تولد او به‌درستی معلوم نیست، اما زنده‌بودن او در حوالی سال ۳۶۸ ه.ق. مقارن با زمان وزارت یعقوب بن یوسف کلس، وزیر دولت فاطمی، محرز است؛ چرا که او این کتاب را برای یعقوب بن یوسف تألیف کرده و در کتاب، از این وزیر با نام وزیر اجل یاد می‌کند و این لقب عنوانی است که در سال ۳۶۸ ه.ق. از سوی العزیز بالله فاطمی به این وزیر اعطا شده است (۱). سال درگذشت او نیز به‌درستی معلوم نیست، ولی طبق نظر مالگرد اولمان در حوالی سال ۳۸۰ ه.ق. از دنیا رفته است (۱).

مصحح کتاب، زادگاه وی را شهر بلد که شهر اسکی، موصل فعلی و نزدیک شهر موصل عراق است معرفی می‌کند و او را عرب می‌داند (۱). یاقوت حموی در معجم البلدان ذکر می‌کند که گروهی به بلد (کرج) منسوب بوده‌اند و به همین دلیل، با لقب بلدی نامیده شده‌اند (۱)، همچنین ابن‌ابی‌اصیبه در کتاب عیون الانباء (جلد ۲ صفحه ۲۴۹) ضمن نام‌بردن مؤلف و اثرش ذکر می‌کند که شاید او اهل بلد (کرج)، ابودلف، شهری میان اصفهان و همدان باشد (۲) از این رو محتمل است البلدی ایرانی باشد. از سوی دیگر در کتاب معجم البلدان نامی از البلدی در میان افراد منسوب به بلد عراق نیامده است و همچنین فؤاد سزگین با استناد به معجم البلدان، البلدی را ایرانی می‌داند (۱). گرچه دلیل قطعی که ثابت کند، البلدی ایرانی است یا عراقی یافت نشد، اما با توجه به دلایل فوق و همچنین به‌دلیل اینکه مصحح کتاب به‌گزارف دانشمندانی چون رازی، ابن‌سینا و طبری را نیز عرب معرفی کرده است (۱)، احتمال ایرانی‌بودن البلدی بسیار بیشتر است.

حکیم صادق، تاریخ کتابت نامشخص و با خط تزیینی رایج در سرزمین‌های فارس و مناطق هم‌جوار آن (۱).

۴. نسخه انجمن آسیایی در کلکته «به شماره ۱۴۴۵» در ۳۴۰ صفحه و هر صفحه با ۱۷ سطر، با خط تعلیق، نام کاتب و تاریخ کتابت نامشخص است (۱).

هیچ نسخه‌ای از این کتاب در ایران در کتابخانه‌های ملی، ملک، آستان قدس رضوی، مرعشی نجفی و مجلس یافت نشده است و فقط میکروفیلمی با این عنوان، در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است، اما محتوای آن با محتوای دیگر نسخه‌ها متفاوت است، از این رو این شباهت فقط در عنوان است و گرنه میکروفیلم مربوط به کتاب دیگری می‌باشد (۱).

البلدی این اثر را در راستای بهداشت و درمان مادران باردار، نوزادان و کودکان نگاشته که شامل سه مقاله (فصل) است و هریک به ترتیب شامل ۵۷، ۴۸ و ۶۱ باب هستند (۱).

در فصل نخست به موضوع تدبیر بارداری، جنین و اطفال و درمان بیماری‌های آن پرداخته است و نکته‌های بسیار جالبی را آورده که مقایسه آن‌ها با اطلاعات عصر حاضر، اهمیت و وسعت دانش او را مشخص می‌کند (۲). البلدی مباحث فراوانی مربوط به بارداری، زایمان، وضعیت و مزاج جنین و عوارض بعد از زایمان را در این فصل مورد بررسی قرار داده است (۲). در فصل دوم، مراقبت‌های اطفال و دگرگونی‌های بعد از تولد، شیر مادر و دایه، رژیم خاص مادران شیرده و مراقبت‌های غذایی آنان، آزمایش شیر مادر و اصلاح آن، مراحل رشد و تکامل کودک، تغذیه طفل، ورزش‌های مناسب و ده‌ها موضوع جالب دیگر را مطرح کرده است و در فصل سوم به ذکر بیماری‌های گوناگون دوران کودکی شامل بیماری‌های دستگاه گوارش، دستگاه تنفس، دستگاه عصبی، دستگاه ادراری، بیماری‌های مسری، پوستی، بینی، گوش، چشم و درمان آن‌ها و جراحی کودکان پرداخته است (۲).

ویژگی‌های کتاب

مؤلف در این اثر از دو شیوه تجربی و نظری در کنار هم بهره گرفته و بر مبنای شیوه‌ای عمل کرده است که به شیوه نوین

البلدی در علم طبابت، خبره بود و بیماران را به خوبی درمان و مداوا می‌کرد (۱). او یکی از بزرگ‌ترین شاگردان احمدبن ابواشعث بود و پیش از سال ۳۵۳ ه.ق در ردیف کسانی درآمد که با او در آنچه از این پیشه می‌دانستند همسان بودند (۱). این کتاب تنها اثری است که ابن‌ابی‌اصیبعه برای او ذکر می‌کند، اما بعید به نظر می‌رسد که طبیبی صاحب‌نظر و کارآزموده نظیر البلدی پس از کسب تجربه در طی سالیان دراز دست به تألیف دیگری زده باشد (۲). همچنین او در کتابش اشاره می‌کند که می‌خواهد کتابی درباره درمان به‌روش آویزان کردن برخی مواد بر بیمار و بخوردادن بنویسد (۱)، اما معلوم نیست به نوشتن چنین کتابی موفق شده است یا نه (۲).

معرفی کتاب

کتاب «تدبیر الحبالی و الأطفالی و الصبیان و حفظ صحتهم و مداواة الأمراض العارضة لهم» که بیشتر با نام اختصاری «تدبیر الحبالی و الأطفالی» شناخته می‌شود، توسط دکتر محمود حاج قاسم محمد پزشک اطفال (۱) و محقق عراقی تصحیح، تشریح، تزییل و در سال ۱۹۸۰ م به زبان عربی منتشر شده است (۲).

طبق نظر فؤاد سزگین، پنج نسخه خطی از این کتاب وجود دارد (۱). کار تصحیح کتاب براساس این نسخه‌ها بوده است و مبنای اصلی تصحیح، نسخه کتابخانه مصر به شماره «۱۸۰۳» است که قدیمی‌ترین نسخه کامل می‌باشد و در ۱۶۸ صفحه و ۲۳ سطر در هر صفحه و با خط تعلیق است که در سال ۱۱۹۷ م توسط میرلطف‌الله بن میرعبدالله بن میرخواد، کتابت شده است (۱). چهار نسخه دیگر به شرح ذیل می‌باشند که مصحح در پاورقی اثر به بیان اختلاف نسخ پرداخته است (۱).

۱. نسخه کتابخانه کالج سلطنتی پزشکان بریتانیا- لندن در ۵۰۲ صفحه و هر صفحه ۱۵ سطر به کتابت محمود صدقی (کاتب کتابخانه مصر) در سال ۱۹۳۶ م (۱).

۲. نسخه کتابخانه گوته در آلمان شرقی «به شماره ۱۹۷۵» در ۳۱۶ صفحه و هر صفحه در ۱۵-۱۷ خط، تاریخ کتابت و نام کاتب نامشخص (۱).

۳. نسخه کتابخانه خدابخش در شهر پتنا- بیهار هندوستان «به شماره ۲۱۴۳» در ۳۳۰ صفحه و هر صفحه ۱۷ سطر، توسط

۳. طولانی‌نکردن و عدم تکرار در ذکر مطالب؛ آن را موجب هدررفتن وقت و خسته‌کردن خواننده می‌دانست (۱). یکی دیگر از مزایای قابل‌توجه این اثر، جامعیت آن است که کامل‌ترین و شامل‌ترین کتاب نوشته شده تا زمان اوست (۱). مؤلف در بررسی امراض، تلاش دارد که از پرداختن به هیچ‌یک از بیماری‌ها غفلت نرزد، از این‌رو گاه به شرح و درمان بیماری‌هایی می‌پردازد که پزشکان مسلمان و غیرمسلمان پیش از او، یا معاصر او به آن‌ها اشاره‌ای نکرده‌اند؛ مانند ورم ملتحمه (رمد) و سپیده چشم، روییدن گوشت، کرم در گوش و ... (۱).

توجه به مادر و کودک لازم و ملزوم یکدیگر است؛ زیرا جنین در خلال دوره بارداری که در آن تکامل می‌یابد، کاملاً بر جسم مادر تکیه می‌کند، از این رو اگر مادر صحیح و سالم باشد، جنین نیز سالم خواهد بود و اگر مادر بیمار و ناخوش باشد جنین نیز بیمار و ضعیف رشد می‌یابد (۱). البلدی به این حقیقت علمی آگاهی داشته و در کنار پرداختن به بیماری‌های اطفال و مراقبت جسمی، روحی و تربیتی از کودک، به مسئله مراقبت از مادر باردار و زایمان نیز توجه می‌کند؛ چراکه سلامت طفل و جنین به حالات مادر باردار بستگی تام دارد و نمی‌توان آن‌ها را دو مبحث جدا از هم دانست و این مطلب، نشانگر ذوق و آگاهی مؤلف به دانش طب (۱) و جامعیت کتاب است.

این کتاب را می‌توان شبیه پایان‌نامه‌های دکترای امروز دانست؛ چراکه نویسنده در آن نظرات پزشکان پیشین را گرد آورده و در بسیاری از موارد با تبیین نظر خود، دیدگاه آنان را پذیرفته یا رد کرده است (۱).

البلدی هر مطلبی درباره بیماری‌ها، درمان‌ها و دیگر مواد غذایی و دارویی را که با مشاهده درست و تجربه، به منفعت و درستی آن باور پیدا نمی‌کرد و نزد او ثابت نمی‌شد، رد کرده و نظر خود و دلیل رد آن مطلب یا نظریه را با روحیه علمی و انتقادی سالم، بیان می‌کند (۱). از این رو یک ویژگی مهم کتاب، پایبند نبودن محض نویسنده به دیدگاه‌ها و نظرات گذشتگان است و با این‌که به اندیشه‌های آنان، احترام می‌گذاشت و به پزشکان یونانی اعتماد می‌کرد، اما این امر، او

علمی شباهت دارد. در چند باب اول، مبانی نظری و فلسفی را که در تدبیر و درمان کودکان و زنان باردار موردنیاز است، شرح و توضیح داده و به سخنان گذشتگان استناد و از بیشتر آنان نقل‌قول کرده است (۱). این کار دلیلی بر اطلاعات گسترده، درک آگاهانه و فهم کامل نویسنده از تمامی منابع موجود در زمان خود است؛ چراکه به‌کارگیری استنباط علمی و بهره‌گیری از علوم پیشینیان و تحقیقات دانشمندان معاصر درباره آن علوم و نیز لزوم مراجعه به منابع اصلی در نقل، امری ضروری برای هر دانشمند است (۱)؛ از این رو، همان‌گونه که مانفرد اولمان توینگن می‌گوید، کتابش بهترین منبع برای کسی است که می‌خواهد بداند گذشتگان درباره این موضوع چه چیزی نوشته‌اند (۱).

در کنار پرداختن به مباحث نظری، استفاده از تجربیات شخصی نیز یکی از شاخصه‌های مؤلف است و آوردن عبارتهایی چون «ان التجربة تشهد علی صحته»، «قد رأینا ذلک» و «ما احفظ انی رأیتها» شاهد توجه مؤلف به مراقبت، مشاهده، آزمایش، تجربه و امور بالینی است (۱). او بی‌وقفه تلاش کرد تا مشاهدات و تجربه‌های خود را تحت شرایط علمی درآورد و هر چیزی را که بدان دست می‌یابد، تدوین کند (۱).

شیوه تألیف کتاب مبتنی بر سه اصل زیر است (۱):

۱. تعریف واژه‌ها: به این دلیل که به اهمیت مشخص کردن معانی در کتابش واقف بوده، بر تعریف دقیق واژه‌ها اصرار می‌ورزد و ابهامات را به‌خوبی تبیین می‌کند و علاوه بر این در جای‌جای اثرش اصطلاح‌های به‌کاررفته در متن کتاب را به‌دقت و در عین وضوح تعریف می‌کند (۱).

۲. تدوین علمی: او به تطبیق علمی مطالب اهمیت می‌داد و به اهمیت آکادمیک محض، ترتیب و تسلسل خوب در ثبت مبحث علمی نیز آگاهی داشت؛ از این رو کتابش را به سه گفتار و هر گفتار را به چند بخش تقسیم کرد (۱). در گفتار نخست، امور مربوط به مادر باردار و جنین و در گفتار دوم امور مربوط به مراقبت از کودک و تربیتش را بررسی می‌کند و گفتار پایانی را به بیماری‌های کودکان و درمان آنان اختصاص می‌دهد (۱).

کتاب مذکور برای اولین بار در سال ۱۳۹۲ توسط عباس نوروزپور نیازی، با عنوان فارسی «حفظ سلامتی و درمان بیماری‌های زنان باردار، نوزادان و کودکان» ترجمه و توسط انتشارات طب سنتی ایران چاپ شده است (۱) که در دسترس آسان علاقه‌مندان قرار دارد.

بحث و نتیجه‌گیری:

بازشناسی کتاب‌ها و آثار علمی گذشتگان به‌ویژه دوره تمدن اسلامی در علوم پزشکی و بررسی دیدگاه‌ها و اندیشه‌های آنان، در ساخت تمدن نوین اسلامی و نیز بومی‌کردن علوم و تکریم از تلاش‌های علمی کم‌نظیر و گاه بی‌نظیر آنان از ضروری‌ترین وظایف مراکز علمی و دانشگاهی است؛ از این رو کتابی انتخاب شد که تا کنون مورد مطالعه به‌منظور معرفی و بازشناسی قرار نگرفته است. کتاب «تدبیر الحبالی و الأطفال و الصبیان و حفظ صحتهم و مداواه الأمراض العارضة لهم»، تألیف احمد بن محمد بن یحیی البلدی، دانشمند و پزشکی حاذق و احتمالاً ایرانی، در موارد زیادی با علوم رایج تطابق داشته است و نوآوری‌هایی دارد. این کتاب چکیده نظرات پزشکان گذشته و معاصر البلدی و نتایج آزمایش‌ها و تجربه‌های علمی او را در بردارد و گسترده‌ترین، کامل‌ترین و بهترین کتاب درباره پزشکی اطفال تا سال‌ها پس از دوره رنسانس به‌شمار می‌رود و با توجه به اعتماد به نفس و قدرت البلدی در این پیشه و تجربه فراوانش، شاید بتوان آن را جامع‌ترین تألیف در این زمینه تا روزگار مؤلف یعنی قرن چهارم دانست. مباحث کتاب شامل جنین‌شناسی، دوران بارداری تا زمان زایمان، راهکارهای زایمان آسان‌تر، شیردهی، بیماری‌های مادر، نوزاد و کودک و درمان آن‌هاست و مباحث مربوط به حفظ الصحه را بیشتر در طول عوارض و راهکارهای درمانی بیان می‌کند؛ از این رو این کتاب منبع ارزشمندی برای طب بارداری، زایمان، نوزاد و کودک است.

را از نقد برخی از نظراتشان باز نمی‌داشت و او اشتباهاتشان را به‌طور کامل ثابت می‌کرد. این نکته دلیلی بر اعتماد به نفس و قدرت البلدی در این پیشه و تجربه فراوانش است (۱). او همچنین امانت‌داری علمی را رعایت می‌کرد و از هر کسی که نقل قول می‌کرد، نام صاحب قول را با اعتراف به برتری و احترام به نظرش می‌آورد و اگر نام صاحب قول را نمی‌دانست، می‌گفت این مطلب مربوط به یکی از پزشکان است (۱).

البلدی تأکید کرده است که تأثیر درمان با تغییر فرد بیمار تغییر می‌یابد و در این نظر، تقریباً منحصربه‌فرد است (۱). او همچنین با بیان روش خود در تربیت، در بخش ۴۸ از گفتار دوم، نشان داد که به این نقش تربیتی آگاهی داشته و آن را دریافته است (۱). البلدی توجه ویژه‌ای به جنین‌شناسی داشته و بخش‌های ۱۲ تا ۱۸ کتابش را به آن اختصاص داده است که در بررسی تطبیقی، بسیاری از موارد مربوط به رشد جنین با پزشکی رایج انطباق دارد و این نشانه دقت در فهم، تجربه بسیار در مشاهده و ممارست او در تشریح جنین‌هاست (۱).

در کتاب مورد مطالعه همانند دیگر آثار زمان خود و معاصر، بر این حقیقت تأکید می‌شود که اگر مانعی از ناحیه مادر یا کودک وجود نداشته باشد، مناسب‌ترین غذا برای کودک، شیر مادرش است و همچنین حقیقت علمی دیگری را می‌افزاید که شیردهی سبب حفظ سلامتی مادر و کودک می‌شود و علاوه بر کودک، برای مادر هم سودمند است (۱). امروز نیز ثابت شده است که شیردهی از سینه، خطر ابتلا به سرطان سینه را کاهش می‌دهد و علاوه بر این روان‌شناسان بر تأثیر روحی خوبی که شیردهی بر مادر و به‌ویژه کودک می‌گذارد، تأکید می‌کنند.

کتاب «تدبیر الحبالی و الأطفال» نیز می‌تواند منبع تحقیقاتی خوبی برای چگونگی پیدایش روروک و شیشه و پستانک باشد؛ زیرا در گفتار دوم به استفاده از صندلی چرخدار برای کمک به راه رفتن کودکان اشاره می‌کند و در همین گفتار می‌گوید که آب نوشیدن کودکان باید از کوزه‌ای شیردار باشد تا آنان به حالت مکیدن از آن، آب بنوشند (۱).

References:

1. Al-Baladi A. *Tadbir al-Hubala wa-al-Atfal wa-al-Sibyan: Wa-Hifz Sihhatihim wa-Mudāwāt al-Amrād al-Āridah la-Hum*. Translated by Norouzpour Niazi A. Tehran: Traditional Persian Medicine Publications; 2017. [In Persian].
2. Al-Baladi A. *Tadbir al-Hubala wa-al-Atfal wa-al-Sibyan: Wa-Hifz Sihhatihim wa-Mudāwāt al-Amrād al-Āridah la-Hum*. Tehran: Institute of Medical History Studies, Islamic and Complementary Medicine, Iran University of Medical Sciences; 2008. [In Arabic].